גרגרים

מאת

חיים בראדי
(פראג)

תוצאה מיוחדת מתוך המאסף „לדוד צבי" אשר י"ל
למלאת שבעים שנה להד"ר דוד צבי האפפמאנן

ברלין
תרע"ד

גרגרים.

מאת **חיים בראדי** (פראג).

א. במס׳ מגילה דף ג׳ ע״ב: ואמר ר׳ יהושע בן לוי לוד ואונו וגיא החרשים מוקפות חומה מימות יהושע בן נון הוו, והני יהושע בנגהי והא אלפעל בנגהי דכתיב (דהי״א ח׳ י״ב) ובני אלפעל עבר ומשעם ושמר הוא בנה את אונו ואת לוד ובנותיה, ולטעמיך אסא בנגהי וכו׳. המאמר הזה צריך באור, ולא על חנם נתקשו בו ראשונים ואחרונים. בתוס׳ הובאה קושית ר׳ אלחנן, אמאי אצטרך לי׳ לריב״ל לאשמעינן דאונו מוקפת מימות יב״נ והא משנה שלימה ומפורשת היא בפרק בתרא דערכין (דף ל״ב ע״א: מוקפת חומה מימות יב״נ כגון וכו׳ ואונו וירושלים וכו׳)? ותרצו דאגב דאצטריך לאשמעינן לוד וגיא החרשים תני נמי אונו בהדייהו. ועל מה שהקשו בגמ׳ והני יהושע בנגהי כתבו בתוס׳: אמאי לא פריך בפרק בתרא דערכין כי האי גונא? ותי׳ דהתם לא תנן אלא אונו והי׳ יודע דמצי לשנויי תרי אונו הוו, אבל הכא דהוו ג׳ בשלשתן לא שייך למימר שהן כפולות. ולא נחה בזה דעת מהרש״א ז״ל וכתב: אין זה מדוקדק דגיא חרשים לא כתיב בקרא ולא פריך אלא אלוד ואונו, אלא דצ״ל דבתרתי נמי לא שייך שהן כפולות. והדברים האלה במח״כ כמעט שלא נתנו להאמר כלל. כי בגמ׳ הקשו סתם: והני יהושע בנגהי, ואיך נאמר שלא הקשו אלא על לוד ואונו, וגם מכל השקלא והטריא שלאח״ז (ולטעמיך אסא בנגהי וכו׳ הני מוקפות חומה וכו׳) נראה ברור שלא עלה על דעת בעלי התלמוד להפריד בין הדבקים ולהבדיל בין שלש הערים. ואף גם זאת, אם נאמר דבתרתי נמי לא שייך שהן כפולות, הלא תקשה קושית התוס׳ לרש״י, כי הוא העיר בפרוש (בד״ה לוד ואונו): ובמתני׳ דערכין תנן תרתי מנייהו דקא מני לוד ואונו וכו׳, ואף שאין הגירסא הזאת נמצאת בספרים שלפנינו אין ספק שהיתה לפני רש״י, וא״כ למה לא הקשו גם בערכין והני (לוד ואונו לדעת מהרש״א) יהושע בנגהי והא אלפעל בנגהי? והנני מוסיף להעיר, כי קושית ר׳ אלחנן עכ״פ תקשה לפי גירסת רש״י, כי אף אם נאמר דנקט ריב״ל חדא אגב תרתי (אונו אגב לוד וגיא החרשים), הכי סברא היא לומר דנקט תרתי אגב חדא (לוד ואונו אגב גיא החרשים)? אולם כל הקושיות יתורצו וכל הספקות יפתרו אם נשים עין בוחנת על שני כתובים הבאים כאחד לתרץ ולפתור. כי הנה בש״ס הובא הפסוק דהי״א ח׳ י״ב: הוא בנה את אונו ואת לוד ובנותיה. ועתה לך נא אתי אל מקום אחר וראה בעיניך את הכתוב בנחמי׳ י״א כ״ה—ל״ה: . . . ישבו בקרית הארבע ובנותיה ובדיבון ובנותיה . . . ובבאר שבע ובנותיה ובצקלג ובמכונה ובבנותיה... עזקה

ובנותיה . . . ובני בנימן מגבע מכמש ועיה ובית אל ובנותיה . . . לוד ואונו גי החרשים, אבל בנותיה לא נאמר כאן! ואם נשים את הפסוקים האלה זה לעומת זה ונעריך אותם זה לקבל זה נראה ברור, כי בשניהם על אדות ערי בנימין ידובר, ותחת „גי החרשים" שבפסוק האחד נאמר „בנותיה" בפסוק האחר, ואם כן בנותיה וגי החרשים כוונה אחת להם. ומעתה נאמר, כי ריב"ל מקרא מצא ודרשו ופרשו עפ"י הקבלה: מאי דכתיב לוד ואונו גי (כצ"ל) החרשים — כל אלה ערים מוקפות חומה מימות יהושע הוו, ועל זה הקשו: והני (שלשת הערים מערי בנימין, כי מהם דבר הכתוב) יהושע בננהי והא אלפעל בננהי דכתיב הוא בנה את אונו ואת לוד ובנותיה, ובנותיה וגי החרשים עולים בקנה אחד, וא"כ שלש הערים כולן אלפעל בנה אותן? ועל זה תרצו בגמ' מה שתרצו. וכיון שכן שוב לא קשה קושית התוס': אמאי אצטרך לריב"ל לאשמעינן דאונו (ולרש"י גם לוד) מוקפת מימות יב"נ, שהרי ריב"ל לא הוסיף ולא גרע והביא רק פסוק כצורתו. ולא קשה ג"כ מה שהקשו, אמאי לא פריך בפרק בתרא דערכין כי האי גוונא, כי במשנה דערכין לא אמרו שהכוונה על אונו (ולוד, לגירסת רש"י) אשר בחלקו של בנימין, ובארץ ישראל כלה אפשר ואפשר שהיו כמה וכמה עיירות ששמותיהן שוות, אבל על ריב"ל הקשו בגמ' שפיר, שהרי הוא אקרא קאי ומערי בנימין הוא מדבר, ומן הסתם אין לומר שהיו בחלקו של בנימין שלש עיירות ששמותיהן שוות. וסרה בזה גם תמיהת מהרש"א, שלא נזכר גי החרשים בקרא (שבדהי"א), שהרי נאמר שם ובנותיה והיינו גי החרשים כמ"ש. והיה בזה העקוב למישור והרכסים לבקעה ונגלה הבאור הברור למאמר הש"ס בס"ד.

ב. ונחמי' הואיל והאיר עינינו להבין את מאמר חכז"ל, אנסה לבאר ולפרש דבר אחד מדבריו בספרו (נחמי' י"ג ג'): ויהי כשמעם את התורה ויבדילו כל ערב מישראל. לדעתי עֶרֶב הכתוב בזה הפסוק אין הכונה בו הנשים הנכריות, שהרי אותן כבר הוציאו לפני זה על פי הדבר אשר דבר אליהם עזרא (ראה עזרא פרשה י'), והי' לך לאות, כי נאמר כאן לשון הבדלה ולא לשון הוצאה, והלשון האחרון שייך בהוצאת הנשים, אבל ויבדילו ענינו כענין והוא יִבָּדֵל מקהל הגולה (עזרא י' ח'), כלומר נבדל ונפרש מישראל ולא יהי' לו חלק ונחלה עם בני יעקב. והנה עזרא צוה להם להוציא את הנשים הנכריות כלן, כנעניות חתיות פרִזיות יבוסיות עמוניות מואביות מצריות ואמוריות (עזרא ט' א'), אעפ"י שיש ביניהן גם אותן שלא נאסרו לבוא בקהל כמו עמוניות ומואביות (שלא נאסרו אלא עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית כדרשת חכז"ל), וטעם הדבר לפי שלא נתגיירו, כי לא מצאנו בשום מקום שנתגיירו וקבלו עליהם דת משה. והדברים מבוררים עוד יותר במ"ש נחמי' לאלה אשר הוסיפו גם בימיו להושיב נשים אשדודיות עמוניות ומואביות: הלא על אלה חטא שלמה מלך ישראל וכו' (נחמי' י"ג כ"ג, כ"ו), הנה לא הזכיר נשים מז' אומות שאסורן אסור תורה, אבל הזכיר אשדודיות עמוניות ומואביות, ואעפ"י שכבר לפני זה מצאו כתוב בתורה לא יבוא עמוני ומואבי (שם שם פסוק א') לא אמר שהתורה אסרה את

הנשים האלה לבוא בקהל, מפני שאין זה אמת (כדרשת חכז"ל שהזכרתיה), אבל הביא ראי' משלמה שחטא גם הוא בהושיבו נשים נכריות, ואם נאמר שהנשים האלה (בימי נחמי') נכנסו תחת כנפי השכינה אין המשל דומה לנמשל, כי נשי שלמה הוסיפו לעבוד ע"ז והוא עזר להן לרעה, אלא ע"כ כמ"ש, וכעזרא כן גם נחמי' זה הי' חפץ לכם לגרש את הנשים הנכריות כלן, באין הבדל הלאום, מפני שלא נתגיירו ועמדו בגויותן. לא כן הגברים, אשר היו וחיו בישראל מבלי שהתחתנו בהם ובבנותיהם. אותם לא גרשו מלהסתפח בנחלת ד', ובכן עלו מעלה מעלה עד שנתנו על שכמם מִשרות וישרתו בקדש (ואפשר שאלה אשר שרתו בקדש נתגיירו, אבל הדבר הזה לא לעזר ולא להועיל באותם שאסורים לבוא בקהל) וכמו שאכתוב. והנה עתה מצאו כתוב בספר תורת משה, אשר העמוני והמואבי לא יבואו בקהל ד', ופשוט הוא כי דבר זה לא נאמר לענין חתנות בלבד, אלא לכל דבר, שהרי נאמר אחריו לא תדרוש שלומם וטובתם, ואין לך דרישת שלום וטובה יותר מאשר תפקיד מהם פקידים ותעשה אותם שומרי משמרת הקדש. כן פרשו נחמי' והגלוים עליו את הכתובים, ויפה פרשו, והי' העד מה שכתוב באיכה (א' י'): כי ראתה גוים באו מקדשה אשר צוית לא יבואו בקהל לך, והי' אם אסור לא יבוא עמוני ומואבי בקהל ד' אינו רק לענין חתנות, אין טעם לכתוב הזה, אבל באמת זה ענינו: אתה צוית על הגוים — עמון ומואב — שלא יבואו בקהל ולא תִנָתן להם כל משרה וכל משמרת, ועתה הנה הם באים אל המקדש ועושים בו כרצונם וכאלו הם האדונים שם ואין מוחה בידם. (וככר ידעו בעלי התלמוד שמש"כ באיכה אשר צוית וכו' הכונה על הצווי בדברים כ"ג ד' והלאה, וע"כ דרשו מה שדרשו במס' יבמות דף ט"ז ע"ב). וכיון שראו נחמי' וסיעתו את הדבר שהוא כן, נמנו וגמרו ל ה ב ד י ל את הערב, ר"ל את העמונים ואת המואבים, ולא יהי' מהם עוד נושא משרה בישראל. כי אמנם לפני זה היו בני העמים האלה מעורבים כ"כ בישראל, עד כי היתה לשכת אלישב הכהן קרובה ללשכת טובי' העמוני בבית אלהים ושמה הובאו המנחה הלבונה וכו' (נחמי' י"ג ד'—ה'), והי' הוא, העמוני, פקיד ושומר עליהם, והדבר הזה (הנעשה בלא ידיעתו של נחמי') היטב חרה לו לנחמי', ועתה כי ראו אשר לא יבוא עמוני וכו' הי' הוא (נחמי') המתחיל במצוה: ואשליכה את כל כלי בית טובי' החוץ מן הלשכה (נחמי' שם ח') ואסיר אותו ממשמרת פקדתו ואבדיל אותו מישראל. הרי שהמשך הכתובים מכֻוָן לפרושי. והעמונים והמואבים, אשר הרחיקו אותם מעל גבול ישראל, לא שבאו מ א ר ץ עמון ומואב, אבל היו מְיוחסים שהיו מ ב נ י עמון ומואב. כי כאשר עלה סנחריב על גויי הארצות להלחם אתם ויכנע אותם, העביר אותם מארץ לארץ והסיר גבולות עמים (ישעי' י' י"ג). וזה דבר ההעברה הזאת, כי העביר רב יושבי ארץ אחת לארץ אחרת, ואת מקצתם השאיר על מקומם. ולמן הוא והלאה לא היתה הישיבה בארץ מן הארצות עצמה לאות על היות האיש הזה מבני העם, אשר ישב שם מקדם. והי' אם בא איש מ א ר ץ עמון לא הי' עוד עמוני שאסור לבא בקהל, כי אפשר שהוא מבני העמים שנתישבו שם מחדש ואמרו בו החכמים כל דפריש מרובא פריש, אבל אם בא איש

מבני עמון, ר״ל שהי׳ משמר יחוסו שהוא מגזע בני עמון, הוא הוא הנשאר באסורו „עד עולם״. ואמרתי דבר זה כדי שלא יאמר האומר על החכמים, שנעלם מהם זה הפסוק (כנהמי׳) כאשר התוכחו ע״ד יהודה גר עמוני (משנה ד׳ בפ״ד ממס׳ ידים, בבלי ברכות כ״ח ע״ב), כי יהודה זה גר הי׳ שבא מארץ עמון ולא הי׳ מיוחס לבני עמון. ואם נשמר את הדבר הזה גם לענין מצרי יתישב לנו מה שהקשו בתוס׳ יבמות ע״ו ע״ב ד״ה מנימין גר המצרי.

ג. מענין לענין באותו ענין אמרתי להעיר על המובא בכריתות דף י״א ע״א: ויתנו ידם להוציא נשיהם ואשמים איל צאן על אשמתם (עזרא י׳ י״ט), אמר רב חסדא מלמד שכולן שפחות חרופות בעלו. כן היא הגרסא שלפנינו, ואין הקשר חזק ואמיץ בין המאמר הזה למה שלפניו ושלאחריו, כי מדובר שם אמנם משפחה חרופה, אבל בכ״ז הדרש על הפסוק בעזרא הוא כאלו בא שלא במקומו. והנה ראיתי בש״ס כ״י מינכן (שיצא כעת לאור בתמונה פוטוגראפית), כי כל המאמר חסר שם, ואני אמרתי בחפזי, שהי׳ המאמר חסר גם בגרסתו של רש״י ז״ל, ואחשבה לישב בזה כמה קושיות עצומות שהקשו עליו ואזכירן אחת לאחת במה שיבוא. ואף כי נמצא בפרש״י ד״ה „ויתנו ידם להוציא, פסוק הוא בספר עזרא״, אבל הלא ידוע שבאו לפעמים בדברי רש״י דברים שהיו כתובים על הגליון והמעתיקים או המדפיסים הכניסום לפני ולפנים, ומה נקל שיקרה כדבר הזה במראה מקום קצר, המציין רק מוצא הפסוק בכה״ק. אולם מצאתי ראיתי בפי׳ רגמ״ה שהיתה לפניו הגירסא שלפנינו (אם ככתבה וכלשונה ממש או בנוסח אחר), ורש״י ז״ל הלא השתמש הרבה בפירוש זה, ואלו הי׳ מוצא שם גירסא שלא כגירסתו לא הי׳ נמנע מלהעיר על זה לאמר „הכי גרסינן״ או „ויש גורסין״, ועי״כ שבתי ממחשבתי ואומר שהיתה הדרשה על הפסוק שבעזרא גם לפני רש״י. והנה בתוס׳ גטין דף ל״ו ע״א ד״ה בזמן שאתה משמט וערכין דף ל״א ע״ב ד״ה התקין הקשו לרש״י דס״ל שלא הי׳ היובל נוהג בבית שני, וא״כ גם עבד עברי לא הי׳ נוהג (שכן אמרו בגטין דף ס״ה ע״א ובכ״מ אין עבד עברי נוהג אלא בזמן שהיובל נוהג), וא״כ לא היתה בבית שני שפחה חרופה כלל, שהרי שפחה חרופה היא חציה שפחה וחציה בת חורין שנתארסה לעבד עברי, וכיון שכן איך אמר ר״ח בכריתות: מלמד שכולן שפחות חרופות בעלו? עוד ראה זה מצאתי לרש״י בעזרא שם שכתב: „על אשמתם, הוראת שעה היתה״, והעיר הגאון מלבי״ם, שהדברים האלה הם נגד ש״ס ערוך שאמרו מלמד שכולן ש״ח בעלו וכדת וכדין עשו שהביאו איל אשם? ומה שתי׳ הוא ז״ל כי רש״י לשיטתו אזיל דס״ל דאין היובל נוהג בבית שני וא״כ לא היו שם שפחות חרופות, ועי״כ הוכרח לומר שהיתה בזה הוראת שעה, הדבר הזה לא יתכן לענ״ד,, אדרבה, אם ראה רש״י את דברי ר״ח, שהם מוכרחים לכאורה לפי הפשוט הפשוט במקרא, הרי זה אות אמת ומופת חותך שהי׳ עבד עברי נוהג אז ושהי׳ א״כ גם היובל נוהג, והי׳ לו לפסוק כן להלכה (וכמו שהקשו בתוס׳), ומי מלא את ידו להמציא מדעתו הוראת שעה שלא נזכרה בדברי חכז״ל, אשר מימיהם אנו שותים ודבריהם נר לרגלנו? — ואחרי כל הדברים האלה את האמת אגיד ולא

אכחידנה תחת לשוני, שהיו דברי רב חסדא תמוהים בעיני. בעזרא נזכר כמה וכמה פעמים, שהיו מושיבים „נשים נכריות" סתם, ופתאום ישמעו אזנינו, שהיו הנשים האלה כולן שפחות חרופות! הלא יפלא הדבר, כי כעם ככהן, הזונים אחרי נשים נכריות, יבחרו למו כלם שפחות חרופות דוקא? (וראה בפנ"י לגטין שהקשה כעין זה על דברי הרשב"א, אבל תרוצו אינו מספיק להסיר גם את תמיהתנו). והגאון יעב"ץ כתב בהגהותיו למס' כריתות (בש"ס ווילנא), שהכונה על בני ישוע בן יוצדק, הנזכרים בעזרא שם פסוק י"ח, אולם גם דבריו אינם מספיקים, כי על בני ישוע בלבד, שהיו מתי מספר, לא יתכן לומר שכולן ש"ח בעלו, ועוד שהוא זר לומר שהיו בני ישוע דוקא אותם שבעלו ש"ח, ולא עשה כמוהם אף אחד משאר האנשים הרבים אשר נקבו בשמותם בפרשה. אשר על כן חפשתי חפש מחופש ומצאתי בפרוש עזרא לר' בנימין ב"ר יהודה הרופא ז"ל מרומא (נדפס בס' קובץ על יד לחברת מק"נ, ברלין תרנ"ה) שכתב: „איל צאן על אשמתם, מלמד שנענשו עליהם כמו על שפחות חרופות, שנ' והביא את אשמו לד' אל פתח אהל מועד איל אשם, ובשפחה חרופה כתיב". הנה כי כן נראה שהיתה לפניו בגמ' כריתות הגירסא: מלמד שכולן [דנו אותם כאלו] שפחות חרופות בעלו, וגי' זו היתה גם לפני רש"י; או שפרש עד"ז את מאמר ר"ח: שכולן ש"ח בעלו, ר"ל שדנו אותם כאלו ש"ח בעלו, וכמוהו פירש"י. בין כך ובין כך הוראת שעה היתה בזה לדעת רב חסדא, וצדקו דברי רש"י בעזרא וגם הקושי' שהקשו עליו בתוס' מתורצת היטב והכל על מקומו בא בשלום.

ד. בכתובות דף נ"ז ע"ב אמרו בגרה יום א' ונתקדשה נותנין לה שנים עשר חדש ולארוסה שלשים יום והקשו מאי ולארוסה שלשים יום אמר רב פפא הכי קאמר בוגרת שעברו עליה שנים עשר חדש בבגרות ונתקדשה נותנין לה שלשים יום כאלמנה. וראיתי להח' רי"צ דינער בהגהותיו שכתב וז"ל: במלת „ולארוסה" זו נתקשו בה אמוראי דבבל ותירצה ר"פ בדוחק ותירוצו עולה בקנה אחד עם תירוץ רבי אבין בשם רב הילא בירושלמי כאן. אולם בברייתא השנויה שם תניא נותנין לבגר י"ב חדש ונותנין לה קדושין ולאלמנה שלשים יום ע"כ, ומי לא יראה דברייתא זו היינו ברייתא דילן וקתני שם ולאלמנה שלשים יום. ואי גרסי' גירסא זו בברייתא דילן הדברים כפשוטן דסמי מכאן ולארוסה ותני ולאלמנה וכו'. ומהתימא על הרמב"ם שנקט תירוץ דרב פפא לפסק הלכה הל' אישות פ"י הלי"ז. עכ"ל ריצ"ד, והנה עשה את אמוראי בבל תועים בדבר משנה חיצונה ותמה על הרמב"ם שהלך אחריהם בעינים עצומות, וזה לא יאות לחכם חוקר לכל תכלית כרבנו משה. ועתה נשים נא עין בוחנת על השקלא וטריא בירושלמי שם: אמר רב הילא תני תמן נותנין לבגר שנים עשר חדש ונותני' לה קדושין ולאלמנה שלשים יום תנינן נותנין לבתולה שנים עשר חדש ואת אמר הכין רבי אבין בשם רבי הילא לאחר בוגרה שנים עשר חדש נותנין לה קידושין שלשים יום. והרואה הלא ישתמם על הקושי' הזאת, שהרי לפי פשטות הדברים אין כאן סתירה כל שהיא בין המשנה והברייתא, כי במשנה אמרו שנותנין לבתולה י"ב חדש משעת תביעה, ובברייתא אמרו שנותנין לבוגרת י"ב חדש משעת בגר, שהבוגרת

כתבועה, ולאלמנה נותנין שלשים יום, ויש כאן שלשה דינים מחולקים, ואיך הקשו תנינן וכו' ואת אמרת הכין? ובקרבן העדה פירש את הקושי' לאמר: משמע (ממתני') דנותנים לארוסה י"ב חדש ובברי' תני שאין נותנין לארוסה אלא ל' יום. ובמח"כ הדברים האלה אין להם שחר, כי ארוסה מאן דכר שמה בברייתא, והלא אמרו שם ולאלמנה ל' יום? ושוב כתב: א"נ בברייתא משמע שנותנין לה י"ג חדש ובמתני' תנן י"ב חדש, ור"ל דקא ס"ד דה"ק לאחר זמן י"ב חודש נותני' לה עוד זמן ל' יום לקידושין וכן לאלמנה נותנין ל' יום, כמש"כ בפני משה, אולם מלבד שהפי' הזה הוא רחוק ודחוק, הלא יהי' תירוצו של ר' אבין שלא ממין הטענה והו"ל לתרץ בפשיטות, כי מה שאמרו ולאלמנה שלשים יום מלתא באפי נפשא היא, ולבוגרת נותני' י"ב חדש ותו לא. ונראה בעיני, שכן הי' הלשון בברייתא: נותני' לבגר שנים עשר חדש ונותני' לה קדושין ולארוסה ולאלמנה שלשים יום, וע"ז הקשו בירושלמי, הלא ארוסה ע"כ שהיא בתולה, שהרי בוגרת ואלמנה נזכרו בבריי' בפרוש, ואנן הלא תנן במתני' נותני' לבתולה י"ב חדש, והיא היא הקושי' שהקשו גם בבבלי, אלא שבבבלי ידעו והביאו את הברייתא כולה, ובראשה נאמר המארס את הבתולה וכו', וע"כ הקשו סתמא: מאי ולארוסה שלשים יום, שהרי ככר הזכירו בברייתא בפרוש דין הבתולה והבוגרת והאלמנה ומאי ארוסה. וכשם שתרצו בירושלמי כך תרצו בבבלי שהארוסה היא בוגרת שעברו עלי' י"ב חדש בבגרותה, וליכא לשנויי באופן אחר. ולפ"ז מתוך השקלא וטריא שבירושלמי יוצא ברור באין כל ספק שהיתה גם לפני הירושלמים הגירסא „ולארוסה" כמו שהיא בבבלי, ודי בזה להסיר מאמוראי בבל ומהרמב"ם שנמשך אחריהם את תלונת ריצ"ד. ואם אמרתי שהיתה הגירסא העיקרית ולארוסה ולאלמנה (ובשגגת המעתיקים חסרה בבבלי מלת „ולאלמנה" ובירושלמי מלת „ולארוסה"). אמרתי כן מפני שהיא האמת לפי דעתי, ואם לא כן הלא היו יכולים לומר מאי ולארוסה ארוסה אלמנה. ואם כה נאמר מדוקדק מאד לשונו של ר"פ: בוגרת שעברו עלי' וכו' נותני' לה י"ב חדש כאלמנה, ולכאורה צ"ע למה לי' להוסיף מלת אלמנה? בשלמא לרב הונא שבא להשמיענו דין חדש שהבוגרת נותני' לה שלשים יום הוצרך לומר כאלמנה, כי אם לא כן יקשה למה דוקא שלשים יום, אבל ר"פ הלא לא בא אלא לפרש את הברייתא ולאמר מאי ולארוסה, ודי הי' לו לאמר בוגרת שעברו עלי' י"ב חדש ונתארסה נותנין לה שלשים יום. אבל לפי האמור ניחא ור"פ מפרש לה לברייתא: ולארוסה ולאלמנה שלשים יום, ח"ק לבוגרת וכו' שנתארסה נותנים כמו לאלמנה שלשים יום.

ה, את הגרגרים המעטים האלה אני מלקט, כדי להגיש אותם מנחה, מנחת עני, לגאון דורנו אמו"ר נזר ראשנו ותפארתנו, כש"ת מו"ה דוד צבי האפמאנן נ"י, ביום מלאת שבעים שנה לימי חייו, הוא יום א' כסלו דהאי שתא יָרוּ"ם וְנִשָּׂ"א וְגָבַ"ה מְאֹ"ד לפ"ק. ובשעה שאני עוסק בדבר הזה עולה לפני זכרון אחד מגאוני זמננו, ש"ב מורי ורבי הרב הגדול בתורה מו"ה יחזקאל בנעטה זצ"ל, אבדק"ק ס' וואַראָליָא (באונגריא), אשר נגדע בדמי ימיו בחדש סיון שנת כִּ"י בָ"א הַשָּׁמֶ"ש לפ"ג, ואומר

אל לבי, יהיו נא דברי אלה אות כבוד ויקר לאיש חי רב פעלים, יוסיף לו ד׳ שנות חיים ברכה ושלום, ומצבת זכרון לאיש המעלה, אשר שבק חיים לכל חי, והנני להעתיק בזה מה שכתבתי בחדש מרחשוון תרס״ה לש״ב הנ״ל תשובה על ח״ת שהדפיס אז בסוגי׳ דפלגס, וז״ל במכתבי: אתמול ביום ש״ק הגיעני הגליון הראשון מטה״ע, „כנסת חכמים" וקראתי לשבת עונג, כי מצאתי שם (ס׳מן ד׳) את שאהבה נפשי פלפול נחמד ונעים ודברים ראויים לאומרם, הם הם הדברים שכתבת בישוב דעת הרמב״ם ז״ל במש״כ בפט״ז מהל׳ מעה״ק הל״ב נדר עולה מן הכבשים או מן האילים והביא פלגס ה״ז ספק אם יצא, ובטוב טעם ודעת כראוי לחכם כמוך יצאת לישע רבנו ותצילהו מהשגות הכ״מ והל׳ח״מ שהרבו להקשות עליו בשתים, במה שפסק כבר פדא ולא כר׳ יוחנן ובר פדא הלא אתותב, ובמה שהביא המשנה בפ״א דפרה כצורתה ולא הוסיף שצריך להתנות, ובר פדא הלא אמר מייתי ומתני. וכדי להראותך לדעת, כי יקרו דבריך בעיני נכבדו מאד, וכי עיינתי בהם כראוי, הנני להודיעך — כתלמיד הדן לפני רבו — מה שיש לי להעיר עליהם. לענ״ד ענין ספיקא דאורייתא, דאפליגו בו רבותינו ז״ל אם הוא מן התורה לחומרא או לקולא, נוגע לספקות הנולדים לנו בזמן מן הזמנים ובדבר מן הדברים, שלא יכלה התורה להוציאנו ממבוכתנו ולהסיר **את** הספק מלבנו, אשר על כן גלתה לנו התורה שבספק כזה, אם יִקָּרֶה לנו, נוכל להקל (לדעת הרמב״ם וסייעתו) או עלינו להחמיר (לדעת הרשב״א וסייעתו). אולם בענינגו, ר״ל בפלגס, אין כאן ספק התלוי במקום ובזמן ואין כאן ספק המשתנה והמקבל פנים חדשות ע״י סבות חיצוניות, אבל הוא עומד בעינו כאז כן עתה, וגדר הספק הוא שאין אנו יודעים, אם כִּוְּנָה התורה בכבש בן שנה דוקא ובאיל בן שתים דוקא, או שלא הקפידה, ואם כן הפלגס אפשר שהוא כבש ואפשר שהוא איל על דעת התורה, והנה אם עלתה על דעת התורה, שאפשר שאנחנו נסתפק בזה, לא הי׳ לה לרבות את הפלגס ולומר אם תביא פלגס, שאינך יודע אם הוא כבש או איל, עליך להחמיר ולהביא נסכי איל מספק, אבל הי׳ לה להוציאנו מאפלת הספק לאור הודאי ולומר, דע כי הפלגס כבש הוא או איל הוא. וביון שאמרה תורה או לאיל לרבות את הפלגס, לא נמלט משני דרכים, או שהתורה בעצמה נסתפקה בפלגס מה הוא, ועל כן אמרה הביא נסכי איל מספק, או שידעה שהוא לא כבש ולא איל אלא ברי׳ בפ״ע וגזרת הכתוב היא שיביאו עליו נסכי איל. ומאחר שהוא נגד השכל הישר ונגד הכלל הגדול כלפי שמיא גליא, לומר שהתורה נסתפקה בדבר, על כרחנו אנחנו אומרים דמאן דאית לי׳ או לאיל לרבות את הפלגס ס״ל דפלגס ברי׳ היא לדעת התורה. והדברים האלה לא מלבי אני בודאם, אבל רמז עליהם מאור עינינו רש״י ז״ל בלשונו הזהב, ראה דבריו במנחות צ״א ע״ב ד״ה אלא לבר פדא, ולפ״ז ליכא לאקשויי למאן דס״ל ספיקא דאורייתא מה״ת לקולא הא בעי׳ קרא כאן להחמיר, וליכא לתלות את הענין שלפנינו בפלוגתא דרבוותא אי ספיקא דאורייתא מה״ת לקולא או לחומרא, וכמו שביארתי. ובנוגע לסברת הרמב״ם ז״ל הנה תורת משה נתנה לדָרֵש בכמה פנים, והנראה בעיני, שהרמב״ם לא פסק כר׳ יוחנן ולא פסק כבר פדא, לפי שראה את ר׳

זירא שאינו מסתפק בדעת ר׳ יוחנן כדי לפשוט את האיבעי׳ ושאל גם על דעת בר פדא ועלתה לו בתיקו, לא הכניס הרמב״ם את ראשו בין ההרים הגדולים להכריע ביניהם במקום שלא הכריעו חכמי הש״ס ואין סברא מכרעת ומכרחת לכאן או לכאן, וע״כ לענין נודר להביא כבש או איל כתב שהוא ספק אם שלם את נדרו ויצא ידי חובתו (כאבעי׳ של ר׳ זירא דלא אפשטא), ובענין הקריבו מביא נסכי איל הביא את המשנה כצורתה ולא הכריע אם העיקר כפרושו של ר׳ יוחנן או כפרושו של בר פדא שמביא ומתנה. ואולם עיקר קושייתו של הרב בכ״מ היא על שלא הכריע הרמב״ם באמת מאחר דאיתותב בר פדא במנחות דף צ״א ע״ב, אבל על דבר זה אנו דנין. אמת שכן כתבו התוס׳ בחולין כ״ג ע״א ד״ה כי תבעי לך, אבל לא כן דעת רש״י ז״ל וכמו שאומר: המלות „או לאיל״ שנתנו לדְרֵש נאמרו ונשנו בספר במדבר ט״ו פסוק ו׳, או לאיל תעשה מנחה וכו׳, ובפסוק י״א, ככה יעשה לשור האחד או לאיל האחד וכו׳. ומעתה כשאמר ר׳ יוחנן או לאיל לרבות את הפלגס, אין אנו יודעים, אי מקרא קמא דרש או מקרא בתרא דרש. והנה התוס׳ נראה שדעתם לומר, ר׳ יוחנן מקרא קמא דרש, וטעם הדבר, לפי שראו בזבחים שדרשו לאיל לרבות אילו של אהרן, והיינו לאיל שבפסוק ו׳ כמו שהוא בספרי (עיי׳ התורה והמצוה להגאון מלבי״ם), וכמו שפי׳ גם רש״י ז״ל, ועל כן דעתם לומר, שמ״ש שם בזבחים או לאיל למה לי הכונה ג״כ על פסוק ו׳, וע״כ אמרו דבר פדא אתותב. אולם לדעת רש״י בחולין כ״ג ע״א ר׳ יוחנן מקרא בתרא דריש, שכן כתב בד״ה וא״ר יוחנן: „דכתיב בפרשת נסכים בשלח לך אנשים או לאיל האחד וגו׳״, והיינו פסוק י״א (ואפשר שהביאו לזה שראה או לאיל הראשון שדרשוהו בספרי לענין אחר ואמרו: בא הכתיב לחלק בין נסכי כבש לנסכי איל), והפסוק הזה הלא דרשו עליו שם בזבחים יכול נחלק בין נסכי בן שתים לנסכי בן שליש ת״ל או לאיל, וא״כ לרש״י ע״כ מוכרחים אנו לומר, שמ״ש שם לבר פדא קשיא, היינו רק כל זמן שלא אסיק אדעתן זה הדרש האחרון, אבל כיון שידענו אותו לא אייתר לי׳ שיב לבר פדא קרא ולא אתותב, וכן כתב רש״י בפרוש בחולין כ״ג ע״ב ד״ה מייתי ומתני וז״ל: „ואו לאיל דריש לי׳ לדרשה אחריתי במנחות בפרק שתי מדות״. ומעתה נאמר שהרמב״ם פרש הסוגי׳ כפרש״י, וא״כ לא אתותב בר פדא, וע״כ לא הכריע בינו ובין ר׳ יוחנן ופסק כמ״ש למעלה. ועיי׳ רש״י עה״ת שמביא בפסוק ו׳ לרבות את הפלגס הפך פרושו בחולין, ומצוה לישב!